

स्मिता सराफ (जन्म-१९७०): विविध मासिके, वृत्तपत्रे यांमधून लेखन. आकाशवाणीवरील कार्यक्रमांच्या लेखनात सहभाग.

आजच्या दैनंदिन व्यवहारात प्लॅस्टिकचा अतिवापर होताना दिसतो. प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांचा वापर बंद करून कापडी पिशव्या वापराव्या, हा संदेश प्रस्तुत पाठातून दिला आहे.

आई ऑफिसमधून येण्यापूर्वीच ठरल्याप्रमाणे चैतन्य क्रिकेट खेळून घरी आला. आई आल्यावर ती शिंकत असलेली पाहून त्याने आले टाकून मस्त चहा केला. चहाचा तो गरमागरम कप ओठाला लावल्यावर आईचा थकवा दूर झाला.

आई : काय रे, आज मजा आली का खेळताना ?

चैतन्य : खूप मजा आली; पण आई, आज एक प्रकल्प दिलाय बाईनी.

आई : अरे बापरे ! तुझा प्रकल्प म्हणजे पोटात गोळा येतो माझ्या. त्यातून तुझे बाबाही घरी नाहीत. आम्ही दोघं हातभार लावतो, तेव्हा कुठे पूर्ण होतो तुझा प्रकल्प. आज काय सांगितलंय नवं ?

चैतन्य : आई, काही विशेष नाही. बरं, मला सांग बाजारातून काहीही आणायचं असलं, की तू ते कशात आणतेस ?

आई : कशात आणणार ? प्लॅस्टिकच्या पिशवीत

चैतन्य : पण सामान आणल्यानंतर त्या पिशव्यांचं काय करतेस ?

आई : काय करणार ? कचऱ्याच्या डब्यात टाकते. ते काय मोठं धन आहे सांभाळून ठेवायला ?

चैतन्य : बरं, आता नीट ऐक. उद्या एक तारीख. बाईनी सांगितलंय तसं करूया. महिन्याभरात आपण कुठल्याही कारणानं येणाऱ्या सगळ्या प्लॅस्टिकच्या पिशव्या जपून ठेवू. महिन्याच्या शेवटी मोजून तो आकडा बाईना सांगायचाय.

आई : चालेल.

मग रोज दूध, भाजी, किराणामालाबरोबर येणाऱ्या पिशव्या आई जमा करू लागली. असाच एक महिना पूर्ण झाला.

चैतन्य : आई, चल आपण त्या पिशव्या मोजू. दोघांनी मिळून पिशव्या मोजल्या. त्या १०४ भरल्या.

चैतन्य : बापरे, १०४ पिशव्या ! आपण चौघं म्हणजे दरडोई २६ पिशव्या ! दर महिन्याला आपण एवढ्या पिशव्या कचऱ्यात टाकतो.

आई : बरं, झाला ना आता तुझा प्रकल्प ?

चैतन्य : (हसून) अगं आई, आता तर खरा प्रकल्प सुरू झाला आहे. दर महिन्याला किती प्लॅस्टिकच्या पिशव्या वापरल्या याची नोंद करायची आणि त्यांचा वापर कमीकमी करत न्यायचा. तो कमी करण्याचे मार्ग, तसेच पिशव्यांच्या अतिवापराचे दुष्परिणाम या सगळ्यांचा अभ्यास मला या प्रकल्पाच्या

शिक्षकांसाठी : विद्यार्थ्यांकडून योग्य गतीने समजपूर्वक पाठाचे प्रकट वाचन करून घ्यावे. या संवादापाठाचे विद्यार्थ्यांकडून सादरीकरण करून घ्यावे. पाठातील एखाद्या परिच्छेदाचे अनुलेखन तसेच श्रुतलेखन करून घ्यावे.

निमित्तानं करायचाय. आपण आजपासून कमीत कमी प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांचा वापर करू.

आई : अरे बाबा कसं शक्य आहे ते ?

चैतन्य : का शक्य नाही होणार ? पूर्वी प्लॅस्टिकच्या पिशव्या नसतानाही लोक जगतच होते ना ! आता मला सांग आई, आपण प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांत काय काय आणतो ?

आई : हा काय प्रश्न झाला ? दूध, तेल, भाजी, फळं, फुलं वगैरे आणतो.

चैतन्य : आई, तुझ्या लहानपणी होत्या का गं अशा पिशव्या ? तुम्ही कशात बाजारहाट करायचा ?

आई : सगळं बदललं बघ. माझी आई काटकसरी सुगृहिणी. माझ्या बाबांच्या जुन्या पॅटच्या कापडाच्या पिशव्या शिवायची. ते बाहेर निघाले, की सोबत एखादी पिशवी असायचीच.

चैतन्य : ते भाजीपाला वगैरेसाठी ठीक आहे ; पण मग दूध, तेल कसं आणायचा ?

आई : आतासारखं तेव्हा पॅक पिशव्यांत दूध, तेल मिळायचं नाही. दुधाची, तेलाची अशा वेगवेगळ्या बरण्या असायच्या.

चैतन्य : मग ठरलं तर आई. आजपासून आपण चौघांनी प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांचा वापर कमीत कमी करायचा. हे साध्य करणाऱ्या मुलाला बाई छानसं बक्षीस देणार आहेत.

आई : मी करीन रे तुला मदत ; पण तुझी आजी आणि बाबा यांनीही यात मदत करायला हवी.

तेव्हापासून आई, बाबा दोघेही दुचाकीच्या डिकीमध्ये कापडी पिशवी ठेवू लागले. किराणा आणताना पिशवीऐवजी कागदी पुड्यांचा आग्रह धरू लागले. एका रविवारी चवबदल म्हणून हॉटेलमधून

जेवणाचे पार्सल आणण्यासाठी बाबा चक्क तीनखणी डबा सोबत घेऊन गेले. अशाप्रकारे 'प्लॅस्टिकची पिशवी हटाव' मोहीम जोरात सुरू होती.

प्लॅस्टिकचे विघटन होत नसल्यामुळे ते निसर्गात शेकडो वर्षे तसेच राहते. ते जमिनीचा कस घालवते, प्राण्यांच्या पोटात जाऊन त्यांचा जीव घेते, जलचरांनाही धोका पोहोचवते. बरे जाळू म्हटले, तर वायुप्रदूषण करते. हे सगळे बाईंनी व्हिडिओ क्लिपद्वारे पटवून दिले होते.

महिनाभर प्लॅस्टिकचा वापर टाळण्याचा एककलमी कार्यक्रम घरातल्या साऱ्यांनीच एखाद्या व्रतासारखा पाळला. महिना अखेरीस पिशव्या मोजायला चैतन्यला जराही वेळ लागला नाही, कारण फक्त चार पिशव्या होत्या. मनातल्या मनात त्याने स्वतःची पाठ थोपटली.

महिनाअखेरीस वर्गात बाईंनी मुलांना प्रकल्पाविषयी विचारले. चैतन्यच्या परिवाराने प्लॅस्टिकचा वापर खूपच कमी केल्याबद्दल त्यांनी चैतन्यचे कौतुक केले.

बाई : खरं तर आजच्या प्रसंगी मी एखादी ट्रॉफीच देणार होते ; पण चैतन्यला मी आज एक रोप देणार आहे. ते त्यानं वाढवावं, त्याची निगा राखावी. काय चैतन्य, हे आव्हान स्वीकारणार ना ?

चैतन्यने हसून मान डोलावली. एखादे गोजिरवाणे बाळ काळजीपूर्वक घ्यावे तसे ते रोप त्याने स्वीकारले. प्रत्येकाने एक तरी झाड लावून ते जगवणे का गरजेचे आहे, पर्यावरणपूरक जीवनशैली कशी असावी, याविषयी बाई पोटतिडकीने बोलत होत्या. समोरच्या बालमनांवर ते कोरले जात होते. विज्ञानयुगातले खरे नागरिक वर्गात आकार घेत होते.

शब्दार्थ : पोटात गोळा येणे - भीती वाटणे. दरडोई - प्रत्येकी. तीनखणी डबा - एकावर एक तीन डबे असलेला डबा. परिवार - कुटुंब. पोटतिडकीने बोलणे - अगदी मनापासून बोलणे.

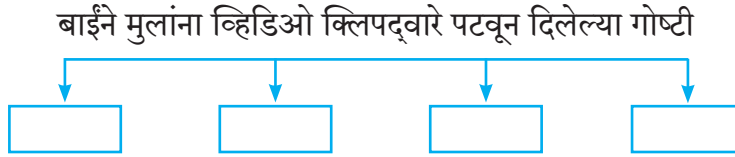
प्र. १. खालील प्रश्नांची एक-दोन वाक्यांत उत्तरे लिहा.

- (अ) प्रकल्पाच्या निमित्ताने चैतन्य कशाचा अभ्यास करणार होता ?
- (आ) आपण प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांमधून काय काय आणतो, असे आईने चैतन्याला सांगितले ?
- (इ) चैतन्याच्या आईने तिच्या आईला 'काटकसरी सुगृहिणी' का म्हटले आहे ?
- (ई) प्रकल्प पूर्ण झाल्यावर बाईंनी मुलांना कोणता उपदेश केला ?

प्र. २. पाठाच्या आधारे खालील वाक्ये योग्य घटनाक्रमाने लिहा.

- (अ) महिना अखेरीला चैतन्यने पिशव्या मोजल्या.
- (आ) चैतन्यने आईला प्रकल्पाबद्दल सांगितले.
- (इ) बाईंनी वर्गात चैतन्यचे कौतुक केले.
- (ई) चैतन्य क्रिकेट खेळून घरी आला.

प्र. ३. खालील आकृती पूर्ण करा.

चर्चा करा. सांगा.

- प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांचा वापर बंद केल्याने कोणकोणते फायदे होतील याची चर्चा करा व लिहा.
- शाळा-शाळांमधून 'प्लॅस्टिक कचरामुक्त अभियान' हा उपक्रम राबवला गेला. प्लॅस्टिकचा कचरा गोळा करताना तुम्ही कोणकोणत्या वस्तू उचलल्या ते सांगा.

खेळूया शब्दांशी.

(अ) खालील शब्दांचे वचन बदला.

- (१) पिशवी - (३) महिना - (५) गोष्ट -
- (२) डबा - (४) चहा - (६) बरणी -

(आ) खालील पर्यायांमधून योग्य अर्थाचा पर्याय शोधा.

- (अ) पोटात गोळा येणे -
 - (१) पोटात दुखणे. (२) पोट फुगणे. (३) भीती वाटणे.
- (आ) हातभार लावणे -
 - (१) भार उचलणे. (२) मदत करणे. (३) हात लावणे.

(इ) पाठ थोपटणे -

(१) कौतुक करणे. (२) पाठीवर मारणे. (३) पाठीमागे बोलणे.

(इ) खालील वाक्यांतील नामे ओळखा.

(अ) आपण प्लॅस्टिकच्या पिशव्या कचऱ्याच्या डब्यात टाकतो.

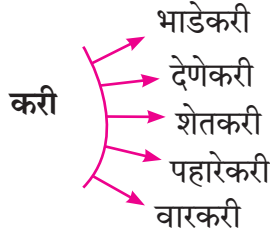
(आ) चार पिशव्या होत्या.

(इ) विज्ञानयुगातले खरे नागरिक वर्गात आकार घेत होते.

(ई) खालील शब्दांत लपलेले शब्द शोधा.

(१) गरमागरम (२) हातभार (३) बाजारहाट (४) दुकानदार

(उ) खालील आकृतीत 'करी' हा प्रत्यय लावून तयार झालेले शब्द दिले आहेत. हे शब्द अभ्यासा. 'वान' हा प्रत्यय लावून तयार होणारे शब्द पुढील रिकाम्या आकृतीसमोर लिहा.

खेळ खेळूया.

● खाली दिलेल्या चौकटीत म्हणी लपलेल्या आहेत, त्या ओळखा व लिहा.

ग	र	खा	
घ	र्वा	चे	ली

आ		बा	य
ना	गो	त्या	बि
त		ळा	

खा	मा	त	
ती	ण		शी

उपक्रम :

प्लॅस्टिकच्या पिशव्यांच्या वापराची कारणे शोधा. प्लॅस्टिकऐवजी कोणकोणत्या वस्तू/साधनांचा आपण वापर करू शकतो त्याची यादी करा.

● खालील रिकाम्या पाट्यांवर प्लॅस्टिकचा वापर टाळण्यासंदर्भातील घोषवाक्ये तयार करून लिहा.

शिक्षकांसाठी : विद्यार्थ्यांकडून वेगवेगळ्या विषयांवर आधारित घोषवाक्ये व सुविचार सुवाच्य अक्षरांत लिहून घ्यावे. वर्गात किंवा शाळेच्या परिसरात लावावे.

● **खालील वाक्ये वाचा.**

(अ) रमेश आणि आई बाजारात पोहोचले अन् पावसाची रिपरिप सुरू झाली.

(आ) मला पाऊस खूप आवडतो, कारण मला पावसात भिजायला आवडते.

(इ) आम्ही खूप सराव केला, म्हणून आम्ही जिंकलो.

(ई) आजी रिक्षा किंवा बसने प्रवास करते.

वरील वाक्यांतील अधोरेखित शब्द **उभयान्वयी अव्यये** आहेत. उभयान्वयी अव्यये दोन किंवा अधिक शब्दांना तसेच दोन किंवा अधिक वाक्यांना जोडण्याचे काम करतात. शिवाय, की, परंतु, म्हणजे, तरी, नि, अन् हे सर्व शब्द दोन शब्दांना किंवा दोन वाक्यांना जोडण्याचे काम करतात, म्हणून हे शब्द **उभयान्वयी अव्यये** आहेत.

लक्षात ठेवा : उभय म्हणजे दोन व अन्वय या शब्दाचा अर्थ संबंध असा आहे. वाक्यातील दोन शब्द किंवा दोन वाक्ये यांचा संबंध जोडणे हे उभयान्वयी अव्ययाचे कार्य आहे.

● **खालील संवादातील उभयान्वयी अव्यये अधोरेखित करा.**

आई : आपल्याकडे पाहुणे येणार आहेत, म्हणून आपण पुरणपोळी करूया.

मंदार : आई, तू बटाट्याची भाजी अन् पुऱ्या कर म्हणजे मी तुला मदत करू शकेन, शिवाय स्वयंपाकही लवकर होईल. जर पाहुणे लवकर आले, तर त्यांना वेळेवर जेवायला मिळेल; पण पाहुण्यांना आवडेल ना आपण केलेला स्वयंपाक?

● **खालील वाक्ये वाचा.**

(अ) नीताला 'हापूस आंबा' आवडतो.

(आ) रेहानाने प्रतिभाला सांगितले, की 'मेरीच्या गटाला एक प्रकल्प दिला आहे.'

एखाद्या शब्दावर जोर द्यायचा असेल किंवा दुसऱ्याचे मत अप्रत्यक्ष सांगायचे असेल तेव्हा '.....' असे एकेरी अवतरणचिन्ह वापरले जाते.

● **खालील वाक्ये वाचा.**

(अ) दादा आईला म्हणाला, "उद्या मी लवकर उठून मैदानावर जाणार आहे."

(आ) रेश्मा विनिताला म्हणाली, "उद्या आपण फिरायला जाऊ."

बोलणाऱ्याच्या तोंडचे शब्द दाखवण्यासाठी "....." असे दुहेरी अवतरणचिन्ह वापरले जाते.

सुविचार

- सेवेचा एक हात प्रार्थनेसाठी जोडलेल्या दोन हातांपेक्षा अधिक उपयुक्त असतो.
- मनुष्याच्या मनाची ओढ व तळमळ निम्मे काम करते, उरलेले निम्मे काम अभ्यासाने होते.

शिक्षकांसाठी : विद्यार्थ्यांना उभयान्वयी अव्ययांची विविध उदाहरणे देऊन अधिक सराव करून घ्यावा.